

PROJECT MUSE®

Screening Auschwitz

Haltof, Marek

Published by Northwestern University Press

Haltof, Marek.

Screening Auschwitz: Wanda Jakubowska's *The Last Stage* and the Politics of Commemoration.

1 ed. Northwestern University Press, 2018.

Project MUSE.muse.jhu.edu/book/56984.

➔ For additional information about this book

<https://muse.jhu.edu/book/56984>

BIBLIOGRAPHY

ARCHIVES

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN, Archive of Modern Files in Warsaw)

Archiwum Bolesława Bieruta (Bolesław Bierut Archive)

Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej (PPR) (Central Committee of the Polish Workers' Party)

Ministerstwo Informacji i Propagandy (Ministry of Information and Propaganda)

Spuścizna po Jakubie Bermanie (Jakub Berman Archive)

Polski Związek byłych Więźniów Politycznych (Polish Association of Former Political Prisoners)

Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (APMAB, Archives of the Auschwitz-Birkenau State Museum)

Biuro Informacji o Byłych Więźniach (Office for Information about Former Prisoners)

HKB Rajsko (Sub-Camp Rajsko)

Instytut Higieny Rajsko (Institut of Hygiene at Rajsko)

Oświadczenia (Testimonies)

Wspomnienia (Recollections)

Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Oświęcimiu (State Archive in Katowice, Division in Oświęcim)

Rejonowy Urząd Likwidacyjny w Białej Krakowskiej (RUL B) (Regional Liquidation Office in Biała Krakowska)

Dokumentacja Audiowizualna Telewizji Polskiej S.A., Warsaw (Polish Television Archives)

Notacja – Wanda Jakubowska. Andrzej Czekalski, 1993. TVP 1, 306'.

Filmoteka Narodowa (FN, National Film Archive)

Film Scripts

Komisja Kolaudacyjna (Commission for Film Approval)

Komisja Ocen Filmów i Scenariuszy (Commission for Film and Script Assessment)

International Tracing Service (ITS), Bad Arolsen

Gerda Schneider

Muzeum Kinematografii, Łódź (Museum of Cinematography in Łódź)

Aleksander Ford

Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna, Łódź (PWSFTviT, Łódź Film School)

Wanda Jakubowska

PRIVATE ARCHIVES

- Alina Madej archive** (copies of documents pertaining to *The Last Stage* given to Alina Madej by Wanda Jakubowska)
Katarzyna Rudomino archive (Wanda Jakubowska's granddaughter)
Roman Dziewoński archive (Edward Dziewoński's son)

PUBLISHED SOURCES

- Agamben, Giorgio. *Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive*. Translated by Daniel Heller-Roazen. New York: Zone Books, 2008.
- "Aleksandra Śląska." Polish Radio broadcast, 22 December 2011. 43'22".
- Armatus, Leszek. "Ostatni etap wciąż wzrusza i ostrzega." *Magazyn Filmowy* 13 (1968): 2, 11.
- Avisar, Ilan. *Screening the Holocaust: Cinema's Images of the Unimaginable*. Bloomington: Indiana University Press, 1988.
- Balázs, Béla. "Béla Balázs on Wanda Jakubowska's *The Last Stop*: Three Texts." Translated by Stuart Liebman and Zsuzsa Berger. *Slavic and East European Performance* 16, no. 3 (1996): 64–70.
- Baron, Lawrence. *Projecting the Holocaust into the Present: The Changing Focus of Contemporary Holocaust Cinema*. Lanham: Rowman and Littlefield, 2005.
- Bartov, Omer. *The "Jew" in Cinema: From The Golem to Don't Touch My Holocaust*. Bloomington: Indiana University Press, 2005.
- . *Murder in Our Midst: The Holocaust, Industrial Killing, and Representation*. New York: Oxford University Press, 1996.
- Bathrick, David. "Holocaust Film before the Holocaust: DEFA, Antifascism and the Camps." *Cinémas* 18, no. 1 (2007): 109–34.
- Berendt, Grzegorz, August Grabski, and Albert Stankowski. *Studia z historii Żydów w Polsce po 1945 r.* Warsaw: Żydowski Instytut Historyczny, 2000.
- Bergmannová, Pavla. "Poválečné česko-polské filmové kontakty v letech 1945–1949 do premiéry prvního česko-polského filmu *Hraniční ulička*." *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis* 22 (2000): 87–97.
- Berkhoff, Karel C. *Motherland in Danger: Soviet Propaganda during World War II*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2012.
- . "'Total Annihilation of the Jewish Population': The Holocaust in the Soviet Media, 1941–45." *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 10, no. 1 (2009): 61–105.
- Bielas, Katarzyna, and Jacek Szczerba. "Actors Can Play Even with Their Backs." In *Jerzy Kawalerowicz: Painter of the Tenth Muse*, 206–22. Łódź: Muzeum Kineematografii, 2012.
- Birenbaum, Halina. *Hope Is the Last to Die: A Personal Documentation of Nazi Terror*. Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum, 1994.
- Biskupski, M. B. B. *The History of Poland*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2000.
- . *Hollywood's War with Poland, 1939–1945*. Lexington: University Press of Kentucky, 2009.
- Bloxham, Donald. *Genocide on Trial: War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Bocheńska, Jadwiga. *Polska myśl filmowa do roku 1939*. Wrocław: Ossolineum, 1974.
- Borowski, Tadeusz. "Alicja w krainie czarów." *Pokolenie* 1 (12 January 1947): 9.

- . *Alicja w krainie czarów (Utwory zebrane)*. Warsaw: Krytyka Literacka i Artystyczna, 1954.
- . *Here in Our Auschwitz and Other Stories*. Translated by Madeline G. Levine. New Haven: Yale University Press, 2014.
- . *This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen*. Translated by Barbara Vedder. New York: Viking, 1967.
- Brauer, Juliane. "How Music Can Be Torturous: Music in Nazi Concentration and Extermination Camps." *Music and Politics* 10, no. 1 (2016). DOI: <http://dx.doi.org/10.3998/mp.9460447.0010.103>.
- Brenner, Rachel Feldhay. *The Ethics of Witnessing: The Holocaust in Polish Writers' Diaries from Warsaw, 1939–1945*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 2014.
- Bukowiecki, Leon. "Oświęcim na ekranie." *Film* 6 (1948): 5.
- . "Pierwszy polski film w produkcji powojennej." *Robotnik* 7 (1947).
- Carr, Steven Alan. "To Encompass the Unseeable: Foreign Film, Taste Culture, and the American Encounter with the Postwar Holocaust Film." Paper presented at the Twelfth *Lessons and Legacies* Conference on the Holocaust, Northwestern University, Evanston, Ill., November 2, 2012. Published online: <http://stevanalancarr.pbworks.com/w/page/51992487/To%20Encompass%20the%20Unseeable>.
- Cesarani, David. "A New Look at Some Old Memoirs: Early Narratives of Nazi Persecution and Genocide." In *Justice, Politics and Memory in Europe after the Second World War*, edited by Suzanne Bardgett, David Cesarani, Jessica Reinisch, and Johannes-Dieter Steinert, 121–68. London: Vallentine Mitchell, 2011.
- Charlesworth, Andrew. "Contesting Places of Memory: The Case of Auschwitz." *Environment and Planning D: Society and Space* 12 (1994): 579–93.
- Cichopek-Gajraj, Anna. *Jews, Poles, and Slovaks: A Story of Encounters, 1944–1948*. UMI Dissertation Publishers, 2011.
- Coates, Paul. *The Red and the White: The Cinema of People's Poland*. London: Wallflower Press, 2005.
- . "Walls and Frontiers: Polish Cinema's Portrayal of Polish-Jewish Relations." *Polin: Studies in Polish Jewry* 10 (1997): 221–46.
- Cole, Tim. *Selling the Holocaust: From Auschwitz to Schindler: How History Is Bought, Packaged, and Sold*. New York: Routledge, 1999.
- Crowther, Bosley. "The Brutal Truth: Polish Film Dramatizes Nazi Torture Camp." *New York Times* (27 March 1949).
- Cyprian, Tadeusz, and Jerzy Sawicki, eds. *Siedem wyroków Najwyższego Trybunału Narodowego*. Poznań: Instytut Zachodni, 1962.
- Cyra, Adam. *Ochotnik do Auschwitz: Witold Pilecki 1901–1948*. Oświęcim: Chrześcijańskie Stowarzyszenie Rodzin Oświęcimskich, 2000.
- Cyrankiewicz, Józef. "Oświęcim walczący." *Naprzód* 14 (1946): 1–2.
- Cywiński, Piotr, Piotr Setkiewicz, and Jacek Lachendro. *Auschwitz from A to Z: An Illustrated History of the Camp*. Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum, 2013.
- Czech, Danuta. *Auschwitz Chronicle, 1939–1945: From the Archives of the Auschwitz Memorial and the German Federal Archives*. New York: Henry Holt, 1990.
- Dąbrowska, Maria. *Dzienniki powojenne. T 1: 1945–1949*. Warsaw: Czytelnik, 1996.

- Davies, Norman. *Rising '44: The Battle for Warsaw*. New York: Viking Penguin, 2004.
- Dawidowicz, Lucy S. *The Holocaust and the Historians*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981.
- Delbo, Charlotte. *Convoy to Auschwitz: Women of the French Resistance*. Translated by Carol Cosman. Boston: Northeastern University Press, 1997.
- Didi-Huberman, Georges. *Images in Spite of All: Four Photographs from Auschwitz*. Translated by Shane B. Lillis. Chicago: University of Chicago Press, 2008.
- Długoborski, Waclaw, and Franciszek Piper, eds. *Auschwitz 1940–1945. Central Issues in the History of the Camp*. Translated by William Brand. 5 vols. Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum, 2000.
- Dmitrów, Edmund. *Niemcy i okupacja hitlerowska w oczach Polaków. Poglądy i opinie z lat 1945–1948*. Warsaw: Czytelnik, 1987.
- . “Pamięć i zapomnianie w stosunkach polsko-niemieckich.” *Przegląd Zachodni* 1 (2000): 1–18.
- Douglas, R. M. *Orderly and Humane: The Expulsion of the Germans after the Second World War*. New Haven: Yale University Press, 2012.
- Dwork, Deborah, and Robert Jan van Pelt. *Auschwitz, 1270 to the Present*. New York: W. W. Norton, 1996.
- Dziewoński, Edward. *W życiu jak w teatrze*. Warsaw: Czytelnik, 1989.
- Engelking, Barbara, and Jacek Leociak. *The Warsaw Ghetto: A Guide to the Perished City*. New Haven: Yale University Press, 2009.
- Figielski, Łukasz, and Bartosz Michalak. *Prywatna historia kina polskiego*. Gdańsk: słowo/obraz terytoria, 2006.
- Fleming, Michael. “Allied Knowledge of Auschwitz: A (Further) Challenge to the ‘Elusiveness’ Narrative.” *Holocaust Genocide Studies* 28, no. 1 (2014): 31–57.
- . *Auschwitz, the Allies and Censorship of the Holocaust*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2014.
- Forbert, Adolf. “W Oświęcimiu po oswobodzeniu obozu.” *Przegląd Lekarski* 37, no. 1 (1980): 182–84.
- Forecki, Piotr. *Reconstructing Memory: The Holocaust in Polish Public Debates*. Translated by Marta Skowrońska. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2013.
- Friedberg, William. “Nazi Concentration Camp Reactivated for Film.” *New York Times* (20 February 1949).
- Friedman, Filip. *To jest Oświęcim!* Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Literatury Politycznej, 1945.
- Friedman, Filip, and Tadeusz Hołuj. *Oświęcim*. Warsaw: Spółdzielnia Wydawnicza “Książka,” 1946.
- Friszke, Andrzej. *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*. Warsaw: Iskry, 2003.
- Frodon, Jean-Michel, ed. *Cinema and the Shoah: An Art Confronts the Tragedy of the Twentieth Century*. Albany: State University of New York Press, 2010.
- Garliński, Józef. *Fighting Auschwitz: The Resistance Movement in the Concentration Camp*. London: Julian Friedmann Publishers, 1975. First published in Polish as *Oświęcim walczący* (London: Odnova, 1974).
- Gawron, Wincenty. *Ochotnik do Oświęcimia*. Oświęcim: Państwowe Muzeum w Oświęcimiu, 1992.
- Gębicka, Ewa. “Nie strzelać do Czapaiewa! Jak po wojnie przyjmowano filmy radzieckie w Polsce.” *Kwartalnik Filmowy* 2 (1993): 94–107.

- Gelbin, Cathy S. "Cinematic Representation of the Holocaust." In *Writing the Holocaust*, edited by Jean-Marc Dreyfus and Daniel Langton, 26–40. London: Bloomsbury, 2011.
- . "Double Visions: Queer Femininity and Holocaust Film from *Ostatni Etap* to *Aimee & Jaguar*." *Women in German Yearbook: Feminist Studies in German Literature and Culture* 23 (2007): 179–204.
- Gershenson, Olga. *The Phantom Holocaust: Soviet Cinema and Jewish Catastrophe*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2013.
- Goban-Klas, Tomasz. "Pamięć podzielona — pamięć urażona: Oświęcim i Auschwitz w polskiej i żydowskiej pamięci zbiorowej." In *Europa po Auschwitz*, edited by Zdzisław Mach, 71–91. Kraków: Universitas, 1995.
- Grynberg, Anne. "Mala Zimetbaum, un 'être lumineux' à Auschwitz." *Les Cahiers du judaïsme* 12 (2002): 114–28.
- Grzelecki, Stanisław. "Realizm i psychologizm 'Ostatniego etapu.'" *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 6.
- Gumkowski, Janusz, and Tadeusz Kułakowski, eds. *Zbrodniarze hitlerowscy przed Najwyższym Trybunałem Narodowym*. Warsaw: Wydawnictwo Prawnicze, 1967.
- Gusieva, Nina. "O tym zapomnieć nie wolno." *Zeszyty Oświęcimskie* 5 (1961): 133–40.
- Gutman, Yisrael, and Michael Berenbaum, eds. *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*. Bloomington: Indiana University Press and the United States Holocaust Memorial Museum, 1994.
- Guyer, Sara. *Romanticism after Auschwitz*. Stanford: Stanford University Press, 2007.
- Gwóźdź, Andrzej. "Teutonic Knights, Hakatists, Fascists: The Picture of the German in the Polish Post-War Cinema." *Canadian Review of Comparative Literature* 34, no. 3 (2007): 352–60.
- Haggith, Toby, and Joanna Newman, eds. *Holocaust and the Moving Image: Representations in Film and Television since 1933*. London: Wallflower Press, 2005.
- Hake, Sabine. *Screen Nazis: Cinema, History, and Democracy*. Madison: University of Wisconsin Press, 2012.
- Haltof, Marek. "Film Theory in Poland before World War II." *Canadian Slavonic Papers* 40, nos. 1–2 (1998): 67–78.
- . *Historical Dictionary of Polish Cinema*. 2nd ed. New York: Rowman and Littlefield, 2015.
- . *Polish Film and the Holocaust: Politics and Memory*. New York: Berghahn Books, 2012.
- . *Polish National Cinema*. New York: Berghahn Books, 2002.
- . "Return to Auschwitz: Wanda Jakubowska's *The Last Stage* (1948)." *Polish Review* 55, no. 1 (2010): 7–34.
- . "Wandy Jakubowskiej powrót do Auschwitz: *Ostatni etap* (1948)." In *Kino polskie wobec II wojny światowej*, edited by Piotr Zwierchowski, Daria Mazur, and Mariusz Guzek, 67–79. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2011.
- Hayes, Peter. "Auschwitz, Capital of the Holocaust." *Holocaust and Genocide Studies* 17, no. 2 (2003): 330–50.
- Heim, Susanne. *Plant Breeding and Agrarian Research in Kaiser-Wilhelm-Institutes 1933–1945: Calories, Caoutchouc, Careers*. Boston: Springer, 2008.

- Helman, Zofia. *Roman Palester: Twórca i dzieło*. Kraków: Musica Iagiellonica, 1999.
- Helsztyński, Stanisław. "Film wstrząsa, przypomina i ostrzega." *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 4.
- Hendrykowska, Małgorzata. *Film polski wobec wojny i okupacji: Tematy, motywy, pytania*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2011.
- . *Kronika kinematografii polskiej 1895–2011*. Poznań: Ars Nova, 2012.
- Hendrykowski, Marek, ed. *Debiuty polskiego kina*. Konin: Wydawnictwo "Przegląd Koniński," 1998.
- Hicks, Jeremy. "Confronting the Holocaust: Mark Donskoi's *The Unvanquished*." *Studies in Russian and Soviet Cinema* 3, no. 1 (2009): 33–51.
- . *First Films of the Holocaust: Soviet Cinema and the Genocide of the Jews, 1938–1946*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2012.
- Holden, Stephen. "On How to Suffer, and the Reasons." *New York Times* (25 January 1996), C 15.
- Holian, Anna. *Between National Socialism and Soviet Communism: Displaced Persons in Postwar Germany*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2011.
- Hollender, Barbara. "Nie można nikogo nauczyć żyć." *Rzeczpospolita* 11 (1997): 25.
- . "Wierna sobie: Wanda Jakubowska (1907–1998)." *Rzeczpospolita* 49 (2008): 24.
- Hołuj, Tadeusz. "Jak powstawał *Koniec naszego świata*." *Film* 14 (1964): 6.
- . *Koniec naszego świata*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1973.
- Hördler, Stefan. "Before the Holocaust: Concentration Camp Lichtenburg and the Evolution of the Nazi Camp System." *Holocaust and Genocide Studies* 25, no. 1 (2011): 100–126.
- Höss, Rudolf. *Death Dealer: The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Translated by Andrew Pollinger, edited by Steven Paskuly. Amherst, N.Y.: Prometheus Books, 1992.
- Huener, Jonathan. "Auschwitz and the Politics of Martyrdom and Memory, 1945–1947." *Polin: Studies in Polish Jewry* 20 (2008): 149–72.
- . *Auschwitz, Poland, and the Politics of Commemoration, 1945–1979*. Athens: Ohio University Press, 2003.
- Hutton, Margaret-Anne. *Testimony from the Nazi Camps: French Women's Voices*. New York: Routledge, 2005.
- Insdorf, Annette. *Indelible Shadows: Film and the Holocaust*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2003.
- Jakubowska, Wanda. "Kilka wspomnień o powstaniu scenariusza (na marginesie filmu *Ostatni etap*)." *Kwartalnik Filmowy* 1 (1951): 40–47.
- . *Ostatni etap* [film script]. Warsaw: Filmowa Agencja Wydawnicza, 1955.
- . "Ostatni etap (*The Last Stage*)—A Piece of the Cruel Truth: Interview with Wanda Jakubowska, Film Director." *Pro Memoria* 3 (1996): 43–44.
- . "Tkwiałam w łagrze do 1948 roku. Rozmowa z Wandą Jakubowską po premierze *Ostatniego etapu*." *Głos Ludu* 91 (1948).
- . "Twórca o powstaniu dzieła." In *Ostatni etap* [film script], 14–18. Warsaw: Filmowa Agencja Wydawnicza, 1955.
- Janowska, Alina. *Jam jest Alina, czyli Janowska story*. Warsaw: Prószyński, 2007.
- Jewsiewicki, Władysław. "Polscy filmowcy i Oświęcim." *Kino* 9 (1987): 26–29.
- Jockush, Laura. *Collect and Record! Jewish Holocaust Documentation in Early Postwar Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

- Kaltenbergh, Leon. "Pod znakiem ludzkiej prawdy." *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 5.
- Kansteiner, Wulf. "Sold Globally—Remembered Locally: Holocaust Cinema and the Construction of Collective Identities in Europe and the U.S." In *Narrating the Nation: Representations in History, Media, and the Arts*, edited by Stefan Berger, Linas Eriksonas, and Andrew Mycock, 153–79. New York: Berghahn Books, 2008.
- Kapralski, Sławomir. "Battlefields of Memory: Landscape and Identity in Polish-Jewish Relations." *History and Memory* 13 (2001): 35–58.
- . "Oświęcim: miejsce wielu pamięci." *Pro Memoria* 8 (1998): 17–24.
- Karcz, Danuta. *Wanda Jakubowska*. Berlin: Henschelverlag, 1967.
- Każmierczak, Marek. *Auschwitz w internecie. Przedstawienia Holocaustu w kulturze popularnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2012.
- Kenez, Peter. *Cinema and Soviet Society: From the Revolution to the Death of Stalin*. London: I. B. Tauris, 2001.
- Kępiński, Antoni. *Refleksje oświęcimskie*. Edited by Zdzisław Ryn. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Kerner, Aaron. *Film and the Holocaust: New Perspectives on Dramas, Documentaries, and Experimental Films*. London: Continuum, 2011.
- Kersten, Krystyna. *The Establishment of Communist Rule in Poland 1943–1948*. Translated by John Micgiel and Michael H. Bernhard. Berkeley: University of California Press, 1991.
- . *Między zniewoleniem a wyzwoleniem. Polska 1944–1956*. London: Aneks, 1993.
- . *Polacy, Żydzi, komunizm. Anatomia półprawd 1939–1968*. Warsaw: Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1992.
- . *Repatriacje ludności polskiej po II wojnie światowej (studium historyczne)*. Wrocław: Ossolineum, 1974.
- Kertész, Imre. "Who Owns Auschwitz?" Translated by John MacKay. *Yale Journal of Criticism* 14, no. 1 (2001): 267–72.
- Kielar, Wiesław. *Anus Mundi: 1,500 Days in Auschwitz/Birkenau*. Translated by Susanne Flatauer. New York: Times Books, 1980.
- . "Edek i Mala." *Zeszyty Oświęcimskie* 5 (1961): 109–19.
- Klejsa, Konrad, ed. *Polacy i Niemcy. Filmowe granice i sąsiedztwa*. Wrocław: Atut, 2012.
- Kłodziński, Stanisław. "Dr. Dorota Lorska." In *Okupacja i medycyna. Czwarty wybór artykułów z Przeglądu Lekarskiego—Oświęcim z lat 1963–1978*, 23–35. Warsaw: Książka i Wiedza, 1979.
- Kobylarz, Renata. *Walka o pamięć: Polityczne aspekty obchodów rocznicy powstania w getcie warszawskim 1944–1989*. Warsaw: Wydawnictwo IPN, 2009.
- Kobylecka, Krystyna. "Oświęcim po raz drugi. Więźniarka 44737." *Głos Ludu* 88 (1948).
- Kobylecki, Andrzej. "Film lepszy niż Bitwa o szynę." *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 7.
- Kochanowski, Jerzy. *W polskiej niewoli. Niemiecy jeńcy wojenni w Polsce, 1945–1950*. Warsaw: Neriton, 2001.
- Kochanowski, Jerzy, ed. *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944–1947*. Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 1995.
- Kochański, Aleksander, ed. *Protokoły Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*. Warsaw: ISP PAN, 2002.

- Kochanski, Halik. *The Eagle Unbowed: Poland and the Poles in the Second World War*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2012.
- Konigsberg, Ira. "Our Children and the Limits of Cinema: Early Jewish Responses to the Holocaust." *Film Quarterly* 52, no. 1 (1998): 7–19.
- Kopka, Bogusław. *Obozy pracy w Polsce 1944–1950. Przewodnik encyklopedyczny*. Warsaw: Niezależna Oficyna Wydawnicza Nowa, 2002.
- Kornatowska, Maria. "Kto ratuje jedno życie." *Kino* 10 (1994): 37–38.
- . "Nowy etap *Ostatniego etapu*." *Kino* 3 (1994): 35–36.
- Korotyński, Henryk. "Oczyrna Oświęcimia." *Film* 7 (1948): 4.
- Kossak-Szczucka, Zofia. *Z otchłani. Wspomnienia z lagru*. Częstochowa: Wydawnictwo Księgarni Władysława Nagłowskiego, 1946.
- Kowalski, Tadeusz. "Ostatni etap." *Film* 4 (1948): 8–9.
- Koźniewski, Kazimierz. "Drażliwy problem." *Przekrój* 179 (1949): 3.
- Krasucki, Eryk. *Międzynarodowy komunista. Jerzy Borejsza: Biografia polityczna*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- . "Przepis na nowego bohatera narodowego. Albo o tym, dlaczego Karol Świerczewski nie został gwiazdą kina (perypetie scenariusza *Żołnierza zwycięstwa* Wandy Jakubowskiej z 1953 roku)." *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej* 7 (2006): 49–57.
- Krawczyk, Andrzej, ed. *Pierwsza próba indoktrynacji. Działalność Ministerstwa Informacji i Propagandy w latach 1944–1947. Dokumenty do dziejów PRL*. Warsaw: ISP PAN, 1994.
- Krawczykowski, Zbigniew. "Zbieg z filmowego Oświęcimia opowiada. Wywiad z Barbarą Fijewską." *Film* 29 (1947): 4.
- . "Zeznania obozowe Raportführerin. Wywiad z Marią Kaniewską." *Film* 7 (1948): 4.
- Kucia, Marek. *Auschwitz jako fakt społeczny*. Kraków: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau/Universitas, 2005.
- . "'Jews': The Absence and Presence of a Category in the Representations of Auschwitz in Poland, 1945–1985." *Studia Judaica* 2 (2006): 323–48.
- Kulesza, Dariusz. *Dwie prawdy. Zofia Kossak-Szczucka i Tadeusz Borowski wobec obrazy wojny w polskiej prozie lat 1944–1948*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 2006.
- Kulisiewicz, Aleksander. "Triumf polskiej kinematografii: Prasa czeska o filmie *Ostatni etap*." *Film* 6 (1948): 10.
- Kurek, Jalu. "*Ostatni etap* od strony filmowej." *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 4.
- Kwiatkowska, Paulina. "Structures of Memory: The Images of Space-Time in Andrzej Munk's Film *The Passenger*." *Kwartalnik Filmowy* (special English edition) (2013): 6–30.
- Lachendro, Jacek. *Zburzyć i zaościć . . . ? Idea założenia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w świetle prasy polskiej w latach 1945–1948*. Oświęcim: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, 2007.
- Lachendro, Jan Wiktor. *Wspomnienia i inne pisma*. Chełmek, 2012.
- Langbein, Hermann. *People in Auschwitz*. Chapel Hill: University of North Carolina Press and the United States Holocaust Memorial Museum, 2004.
- Laskowska, Halina M. "O *Ostatnim etapie*—głos drugi." *Dziś i jutro* 18 (2 May 1948).

- Law Reports of Trials of War Criminals, vol. 2, The Belsen Trial. London: United Nations War Crimes Commission, 1947. http://www.loc.gov/tr/frd/Military_Law/pdf/Law-Reports_Vol-2.pdf.
- Lemann-Zajjček, Jolanta. *Eugeniusz Cękałski*. Łódź: Muzeum Kinematografii, 1996.
- . *Kino i polityka. Polski film dokumentalny 1945–1949*. Łódź: PWSFTviT, 2003.
- Leszczyńska, Stanisława. “Raport położonej z Oświęcimia.” In *Okupacja i medycyna*, edited by Jerzy Rawicz, 162–66. Warsaw: Książka i Wiedza, 1971.
- Levi, Primo. *The Drowned and the Saved*. Translated by Raymond Rosenthal. New York: Summit Books, 1988.
- . *Survival in Auschwitz*. New York: Simon and Schuster, 1996.
- Lewicki, Bolesław W. “Temat: Oświęcim.” *Kino* 6 (1968): 12–18.
- . *Wiesz, jak jest*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1974.
- Liebman, Stuart. “The Art of Memory: Andrzej Wajda’s War Trilogy.” *Cinéaste* 32, no. 1 (2006): 42–47.
- . “Cmentarzysko Europy (1944). Pierwszy film o Holokauście?” *Zeszyty Majdanka* 25 (2011): 201–25.
- . “Documenting the Liberation of the Camps: The Case of Aleksander Ford’s *Vernichtungslager Majdanek—Cmentarzysko Europy* (1944).” In *Lessons and Legacies VII: The Holocaust in International Perspective*, edited by Dagmar Herzog, 333–51. Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 2006.
- . “Early Holocaust Cinema: Jews under the Sign of the Cross.” In *The Holocaust: Memories and History*, edited by Victoria Khiterer, 232–62. Newcastle upon Tyne, U.K.: Cambridge Scholars Publishing, 2014.
- . “Historiography/Holocaust Cinema: Challenges and Advances.” In *Cinema and the Shoah: An Art Confronts the Tragedy of the Twentieth Century*, edited by Jean-Michel Frodon, 205–16. Albany: State University of New York Press, 2010.
- . “I Was Always in the Epicenter of Whatever Was Going On: An Interview with Wanda Jakubowska.” *Slavic and East European Performance* 17, no. 3 (1997): 16–30.
- . “The Majdanek Trial: The Holocaust on Trial on Film: Kazimierz Czyński’s *Swastyka i szubienica* (1945).” In *The Scene of the Mass Crime: History, Film, and International Tribunals*, edited by Christian Delage and Peter Goodrich, 113–28. London: Routledge, 2013.
- . “Pages from the Past: Wanda Jakubowska’s *The Last Stop (Ostatni etap)*.” *Slavic and East European Performance* 16, no. 3 (1996): 56–63.
- . “Les premières constellations du discours sur l’Holocauste dans le cinéma polonais.” In *De l’histoire au cinéma*, edited by Antoine de Baecque and Christian Delage, 193–216. Paris: Éditions Complexe, 1998.
- Liebman, Stuart, and Leonard Quart. “Lost and Found: Wanda Jakubowska’s *The Last Stop*.” *Cinéaste* 22, no. 4 (1997): 43–45.
- Lindeberg, Sylvie. *Night and Fog: A Film in History*. Translated by Tom Mes. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2014.
- Loewy, Hanno. “The Mother of All Holocaust Films? Wanda Jakubowska’s Auschwitz Trilogy.” *Historical Journal of Film, Radio and Television* 24, no. 2 (2004): 179–204.
- Lower, Wendy. *Hitler’s Furies: German Women in the Nazi Killing Fields*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2013.

- Lubelski, Tadeusz. "Dwa debiuty oddzielone w czasie. Rozmowa z Wandą Jakubowską." In *Debiuty polskiego kina*, edited by Marek Hendrykowski, 10–27. Konin: Wydawnictwo "Przegląd Koniński," 1998.
- . "Generalissimus płakał" [interview with Wanda Jakubowska]. *Film* 18–19 (1990): 3–4.
- . *Historia kina polskiego 1895–2014*. Kraków: Universitas, 2015.
- . *Strategie autorskie w polskim filmie fabularnym lat 1945–1961*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1992.
- Lubelski, Tadeusz, and Konrad Zarębski, eds. *Historia kina polskiego*. Warsaw: Fundacja Kino, 2006.
- Łysak, Tomasz. "Reconstruction or Creation? The Liberation of a Concentration Camp in Andrzej Wajda's *Landscape after Battle*." *Słowo* 25, no. 1 (2013): 31–47.
- Madej, Alina. "100 lat kina w Polsce: 1946–1948." *Kino* 5 (1998): 47–50.
- . "Ja po prostu swojej partii ufałam. Rozmowa z Wandą Jakubowską." *Kino* 8 (1991): 28–31.
- . *Kino, władza, publiczność. Kinematografia polska w latach 1944–1949*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo "Prasa Beskidzka," 2002.
- . "Proszę państwa do kina (*Ostatni etap* Wandy Jakubowskiej)." In *Widziane po latach. Analizy i interpretacje filmu polskiego*, edited by Małgorzata Hendrykowska, 11–32. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2000.
- . "Socrealizm." *Kwartalnik Filmowy* 6 (1994): 195–203.
- . "Wanda Jakubowska: Jak powstawał *Ostatni etap*" [interview]. *Kino* 5 (1998): 13–17.
- . "Wanda Jakubowska wygrywa *Ostatni etap*." In *Historia kina polskiego*, edited by Tadeusz Lubelski and Konrad Zarębski, 67–69. Warsaw: Fundacja Kino, 2006.
- . "Zjazd filmowy w Wisłę, czyli dla każdego coś przykrego." *Kwartalnik Filmowy* 18 (1997): 207–14.
- Mailänder, Elissa. *Female SS Guards and Workaday Violence: The Majdanek Concentration Camp, 1942–1944*. Translated by Patricia Szobar. East Lansing: Michigan State University Press, 2015.
- Majewski, Tomasz, and Anna Zeidler-Janiszewska, eds. *Pamięć Shoah. Kulturowe reprezentacje i praktyki upamiętnienia*. Łódź: Oficyna, 2011.
- Mąka-Malatyńska, Katarzyna. *Widok z tej strony: Przedstawienia Holocaustu w polskim filmie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2012.
- Margal, Mariusz. "Paryski etap *Ostatniego etapu*." *Film* 21 (1948): 4.
- Matuszewski, Ryszard. "Martwy punkt polskiego filmu—przełamany." *Kuźnica* 15 (1948): 5.
- Mazierska, Ewa. "Wanda Jakubowska's Cinema of Commitment." *European Journal of Women's Studies* 8, no. 2 (2001): 221–38.
- Mazierska, Ewa, and Elżbieta Ostrowska. *Women in Polish Cinema*. New York: Berghahn Books, 2006.
- Mazur, Daria, Mariusz Guzek, and Piotr Zwierzchowski, eds. *Kino polskie wobec II wojny światowej*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2011.

- Mazur, Zbigniew. *Obraz Niemiec w polskich podręcznikach szkolnych do nauczania historii 1945–1989*. Poznań: Instytut Zachodni, 1995.
- . “Upamiętnienie w latach 1945–1948 ofiar niemieckiej okupacji.” *Przegląd Zachodni* 4 (2004): 133–57.
- Michalczyk, John J. *Filming the End of the Holocaust: Allied Documentaries, Nuremberg and the Liberation of the Concentration Camps*. London: Bloomsbury, 2014.
- Michalek, Bolesław, and Frank Turaj, eds. *The Modern Cinema of Poland*. Bloomington: Indiana University Press, 1988.
- Michlic, Joanna. “The Holocaust and Its Aftermath as Perceived in Poland: Voices of Polish Intellectuals, 1945–1947.” In *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to Their Countries of Origin after World War II*, edited by David Bankier, 206–30. New York: Berghahn Books, 2005.
- Miller, Jan Nepomucyn. “Nowy etap polskiego filmu.” *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 1.
- Misiak, Anna. “Politically Involved Filmmaker: Aleksander Ford and Film Censorship in Poland after 1945.” *Kinema* 20 (2003): 19–31.
- Mruklik, Barbara. “Film fabularny.” In *Historia filmu polskiego, Vol. 3: 1939–1956*, edited by Jerzy Toeplitz, 144–66, 223–59, and 347–65. Warsaw: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1974.
- . “Oczami świadka.” *Film* 7 (1974): 16–17.
- . “Wierność sobie. Rozmowa z Wandą Jakubowską.” *Kino* 5 (1985): 4–9, 20–21.
- Müller, Christine. “Die Darstellung des Konzentrations und Vernichtungslagers Auschwitz-Birkenau in Andrzej Munks *Pasażerka* und Wanda Jakubowskas *Ostatni Etap*.” In *KZ-Verbrechen: Beiträge zur Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager und ihrer Erinnerung*, edited by Wojciech Lenarczyk, 177–90. Berlin: Metropol, 2007.
- Nałkowska, Zofia. *Medallions*. Translated by Diana Kupel. Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 2000. First published as *Medaliony* (Warsaw: Czytelnik, 1946).
- Nikliborc, Agnieszka. *Uwięzione w KL Auschwitz-Birkenau. Traumatyczne doświadczenia kobiet odzwierciedlone w dokumentach osobistych*. Katowice: Nomos, 2010.
- Novick, Peter. *The Holocaust in American Life*. Boston: Houghton Mifflin, 2000.
- Nowak, Katarzyna. “Strategie autorskie Wandy Jakubowskiej: *Ostatni etap*.” *Pro Memoria* 9 (1999): 83–88.
- Nowakowska, Maria. “‘Szpital kobiety’ w obozie Oświęcim-Brzezinka.” In *Okupacja i medycyna. Drugi wybór artykułów z ‘Przeglądu Lekarskiego—Oświęcim’ z lat 1961–1973*, 48–53. Warsaw: Książka i Wiedza, 1975.
- Nurczyńska-Fidelska, Ewelina. *Andrzej Munk*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1982.
- Oseka, Piotr. *Rytuály stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944–1956*. Warsaw: TRIO, 2006.
- Ostrowska, Elżbieta. “Filmic Representations of the ‘Polish Mother’ in Post-Second World War Polish Cinema.” *European Journal of Women’s Studies* 5, no. 3–4 (1998): 419–35.
- . “Otherness Doubled: Representations of Jewish Women in Polish Cinema.”

- In *Gender and Film and the Media: East–West Dialogues*, edited by Elżbieta Oleksy, Elżbieta Ostrowska, and Michael Stevenson, 120–30. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000.
- Ozimek, Stanisław. *Film Polski w wojennej potrzebie*. Warsaw: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974.
- . “The Polish Newsreel in 1945: The Bitter Victory.” In *Hitler’s Fall: The Newsreel Witness*, edited by K. R. M. Short and Stephan Dolezel, 70–79. London: Croom Helm, 1988.
- Pawelczyńska, Anna. *Values and Violence in Auschwitz: A Sociological Analysis*. Translated by Catherine S. Leach. Berkeley: University of California Press, 1979.
- Pędowski, Karol. “Ludzie i zbrodniarze.” *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 7.
- Piekarski, Konstanty R. *Escaping Hell: The Story of a Polish Underground Officer in Auschwitz and Buchenwald*. Toronto: Dundurn Press, 1989.
- Pilecki, Witold. *The Auschwitz Volunteer: Beyond Bravery*. Translated by Jarosław Garliński. Los Angeles: Aquila Polonica, 2012.
- Pilichowski, Czesław. *Badanie i ściganie zbrodni hitlerowskich, 1944–1974*. Warsaw: Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, 1975.
- Piper, Franciszek. “Estimating the Number of Deportees to and Victims of the Auschwitz-Birkenau Camp.” *Yad Vashem Studies* 21(1991): 49–103.
- . *Ilu ludzi zginęło w KL Auschwitz. Liczba ofiar w świetle źródeł i badań 1945–1990*. Oświęcim: Wydawnictwo Państwowego Muzeum w Oświęcimiu, 1992.
- Pitera, Zbigniew. “Dwa festiwale, dwa zwycięstwa.” *Film* 16 (1948): 8–9.
- Pollock, Griselda, and Max Silverman, eds. *Concentrationary Cinema: Aesthetics as Political Resistance in Alain Resnais’s Night and Fog*. New York: Berghahn Books, 2011.
- Portuges, Catherine. “Intergenerational Transmission: The Holocaust in Central European Cinema.” In *Projected Shadows: Psychoanalytic Reflection on the Representation of Loss in European Cinema*, edited by Andrea Sabbadini, 73–91. New York: Routledge, 2007.
- Prince, Stephen. *Classical Film Violence: Designing and Regulating Brutality in Hollywood Cinema, 1930–1968*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2003.
- Prusin, Alexander V. “Poland’s Nuremberg: The Seven Court Cases of the Supreme National Tribunal, 1946–1948.” *Holocaust and Genocide Studies* 24, no. 1 (2010): 1–25.
- Ptakowski, Jerzy. *Oświęcim bez cenzury i bez legend*. London: Mysł Polska, 1985.
- Putrament, Jerzy. “Notatki o Oświęcimiu.” *Odrodzenie* 23 (1948): 3.
- Rajewski, Ludwik. *Oświęcim w systemie RSHA*. Warsaw: Wydawnictwo Eugeniusza Kuthana, 1946.
- Rawicz, Jerzy, ed. *Okupacja i medycyna*. Warsaw: Książka i Wiedza, 1971.
- Reimer, Robert C., and Carol J. Reimer. *Historical Dictionary of Holocaust Cinema*. Lanham, Md.: Scarecrow Press, 2012.
- Rejak, Sebastian, and Elżbieta Frister, eds. *Inferno of Choices: Poles and the Holocaust*. Warsaw: Rytm, 2012.
- Saryusz-Wolska, Magdalena. “Trwałe obrazy, nietrwali bohaterowie: Ostatni etap

- Wandy Jakubowskiej.” In *Gefilte film IV: Wątki żydowskie w kinie*, edited by Joanna Preizner, 51–75. Kraków: Austeria, 2013.
- Schatz, Jaff. *The Generation: The Rise and Fall of the Jewish Communists of Poland*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- Schneider, Gerda. “Die ‘Positiven’ und die ‘Negativen.’ Gerda Schneider uber ihre Drehbucharbeit an dem Auschwitz-Film *Die letzte Etappe*.” *Neues Deutschland* (18 August 1949): 3.
- Sehn, Jan. *Obóz koncentracyjny Oświęcim–Brzezinka (Auschwitz–Birkenau), na podstawie dokumentów i źródeł*. Warsaw: Biuletyn I Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, 1946.
- Shelley, Lore, ed. *Criminal Experiments on Human Beings in Auschwitz and War Research Laboratories: Twenty Women Prisoners’ Accounts*. San Francisco: Mellen Research University Press, 1991.
- Sichelschmidt, Lorenz. *Mala: Ein Lieben und eine Liebe in Auschwitz*. Bremen: Donat, 1995.
- Siedlecki, Janusz Nel, Krystyn Olszewski, and Tadeusz Borowski. *We Were in Auschwitz*. Translated by Alicia Nitecki. New York: Welcome Rain Publishers, 2000. Originally published as *Byliśmy w Oświęcimiu* (Munich: Oficyna Warszawska, 1946).
- Silberman, Marc, and Florence Vatan, eds. *Memory and Postwar Memorials: Confronting the Violence of the Past*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Skaff, Sheila. *The Law of the Looking Glass: Cinema in Poland, 1896–1939*. Athens: Ohio University Press, 2008.
- Skrzypczak, Piotr. “Dwie role w esemarińskim mundurze: Szkic o aktorstwie Aleksandry Śląskiej.” In *Kino polskie wobec II wojny światowej*, edited by Piotr Zwierzchowski, Daria Mazur, and Mariusz Guzek, 256–70. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2011.
- Śmiałowski, Piotr. “Pierwszy na zawsze.” *Kino* 1 (2007): 54–57.
- Smoleń, Kazimierz. *Auschwitz 1940–1945: Guide Book through the Museum*. Oświęcim: State Museum in Oświęcim, 1991.
- Smoleń, Kazimierz, ed. *KL Auschwitz*. Warsaw: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1980.
- Snyder, Timothy. *Black Earth: The Holocaust as History and Warning*. New York: Tim Duggan Books, 2015
- . *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*. New York: Basic Books, 2010.
- . “Holocaust: The Ignored Reality.” *New York Review of Books* 56, no. 12 (2009): 14–16.
- Sobański, Oskar. “Ten temat pozostanie” [interview with Jakubowska]. *Magazyn Filmowy* 13 (1968): 2.
- Staines, Deborah. “Auschwitz and the Camera.” *Journal of Mortality* 7, no. 1 (2002): 13–32.
- Steinlauf, Michael C. *Bondage to the Dead: Poland and the Memory of the Holocaust*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1997.
- Steyer, Krzysztof. “Problematyka hitlerowskich obozów koncentracyjnych w polskim filmie fabularnym.” *Stutthof. Zeszyty Muzeum* 4 (1981): 145–58.
- Stone, Dan. *The Liberation of the Camps: The End of the Holocaust and Its Aftermath*. New Haven: Yale University Press, 2015.

- Struk, Janina. *Photographing the Holocaust: Interpretations of the Evidence*. London: I. B. Tauris, 2004.
- Strumph-Wojtkiewicz, Stanisław. "Błędy Wandy Jakubowskiej." *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 2.
- Strzelecka, Irena. "Hospitals." In *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, edited by Yisrael Gutman and Michael Berenbaum, 379–92. Bloomington: Indiana University Press, 1998.
- . "Oddział kobiecy w męskim obozie macierzystym." *Zeszyty Oświęcimskie* 20 (1993): 5–61.
- . "Women." In *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, edited by Yisrael Gutman and Michael Berenbaum, 393–411. Bloomington: Indiana University Press, 1998.
- Strzelecki, Andrzej. *Ostatnie dni obozu Auschwitz*. Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum, 1995.
- Świebocka, Teresa, ed. *Auschwitz: A History in Photographs*. English edition prepared by Jonathan Webber and Connie Wilsack. Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum, 1993.
- Świebocki, Henryk. *The Resistance Movement*. Volume 4 of *Auschwitz 1940–1945: Central Issues in the History of the Camp*. Edited by Waclaw Długoborski and Franciszek Piper. Translated by William Brand. Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum, 2000.
- Szczepański, Jan Alfred. "Koniec naszego świata." *Film* 14 (1964): 7.
- Szmaglewska, Seweryna. "Dzieło czy arcydzieło." *Gazeta Filmowa* 16 (1 June 1948): 2.
- . *Smoke over Birkenau*. Translated by Jadwiga Rynas. New York: Henry Holt, 1947. First published as *Dymy nad Birkenau* (Warsaw: Czytelnik, 1945).
- Talarczyk-Gubała, Monika. *Białe mazur: Kino kobiet w polskiej kinematografii*. Poznań: Galeria Miejska Arsenal, 2013.
- . "Untouchables: Women's Bodies in Wanda Jakubowska's Concentration Camp Films." *Studies in Eastern European Cinema* 7, no. 2 (2016): 114–26.
- . *Wanda Jakubowska. Od nowa*. Warsaw: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2015.
- . "Więźniarki i polityka. Ostatni etap Wandy Jakubowskiej i inne filmy obozowe w perspektywie studiów kobiecych w badaniach Holocaustu." *Kwartalnik Filmowy* 92 (2015): 142–58.
- Toeplitz, Jerzy. "Granica prawdy." *Film* 7 (1948): 3.
- Toeplitz, Jerzy, ed. *Historia filmu polskiego, Vol. 3: 1939–1956*. Warsaw: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1974.
- Tomaszewska, Hanna. "Czy Ostatni etap jest prawdziwy?" *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 3.
- Truchanowski, Kazimierz. "Wyrównanie." *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4 (1948): 8.
- Tryuk, Małgorzata. "'You Say Nothing; I Will Interpret': Interpreting in the Auschwitz-Birkenau Concentration Camp." In *Translation and Opposition*, edited by Dimitris Asimakoulas and Margaret Rogers, 223–43. Bristol: Multilingual Matters, 2011.
- Turim, Maureen. "On the Charge of Memory: Auschwitz, Trauma and Representation." *Arcadia: International Journal for Literary Studies* 45, no. 2 (2011): 297–306.

- Van Pelt, Robert Jan. *The Case for Auschwitz*. Bloomington: Indiana University Press, 2002.
- Waligórski, Andrzej. "Jak nakręcano film *Ostatni etap*." *Słowo Polskie* (20 April 1948): 7. *Warszawa: Niezależny Dwutygodnik Literacki* 4, no. 25 (15 May 1948). Special issue devoted to *The Last Stage*.
- Waśkiewicz, Andrzej. "The Polish Home Army and the Politics of Memory." *East European Politics and Societies* 24, no. 1 (2010): 44–58.
- Werner, Andrzej. *Zwyczajna apokalipsa. Tadeusz Borowski i jego wizja świata obozów*. Warsaw: Czytelnik, 1971.
- Wiewiorka, Annette. *Déportation et génocide: Entre la mémoire et l'oubli*. Paris: Plon, 1992.
- Witek-Malicka, Wanda. *Dzieci z Auschwitz-Birkenau*. Katowice: Nomos, 2013.
- Wohl, Stanisław. "W Chełmie i Lublinie. O historycznych dniach lipca 1944 roku." *Film* 28–29 (1969): 8–9.
- Wolff-Powęska, Anna, ed. *Polacy wobec Niemców. Z dziejów kultury politycznej Polski 1945–1989*. Poznań: Instytut Zachodni, 1993.
- Wóycicka, Zofia. *Przerwana żałoba: Polskie spory wokół pamięci nazistowskich obozów koncentracyjnych i zagłady 1944–1950*. Warsaw: TRIO, 2009.
- Wróbel, Marta. "Ostatni etap Wandy Jakubowskiej jako pierwszy etap polskiego kina ideologicznego." *Kwartalnik Filmowy* 43 (2003): 6–19.
- Young, James E. *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven: Yale University Press, 1993.
- . *Writing and Rewriting the Holocaust: Narrative and the Consequences of Interpretation*. Bloomington: Indiana University Press, 1988.
- Young, James E., ed. *The Art of Memory: Holocaust Memorials in History*. New York: Prestel, 1994.
- Youngblood, Denise J. *Russian War Films: On the Cinema Front, 1914–2005*. Lawrence: University Press of Kansas, 2007.
- Z. P. "Widma niedawnych lat: Oświęcim na ekranie." *Film* 26 (1947): 8–9.
- Zajiček, Edward. *Poza ekranem. Kinematografia polska 1918–1991*. Warsaw: FilMOTEKA Narodowa and Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1992.
- Zalampas, Sherree Owens. *Adolf Hitler: A Psychological Interpretation of His Views on Architecture, Art, and Music*. Bowling Green, Ohio: Popular Press, 1990.
- Zaremba, Marcin. *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm: Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*. Warsaw: TRIO, 2005.
- . *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*. Kraków: Znak, ISP PAN, 2012.
- Zawiśliński, Stanisław, and Tadeusz Wijata. *Fabryka snów*. Łódź: Toya, 2013.
- Zięba, Anna. "Podobóz Rajsko." *Zeszyty Oświęcimskie* 9 (1965): 71–102.
- Zubrzycki, Geneviève. *The Crosses of Auschwitz: Nationalism and Religion in Post-Communist Poland*. Chicago: University of Chicago Press, 2006.
- Zwierzchowski, Piotr. *Kino nowej pamięci: Obraz II wojny światowej w kinie polskim lat 60*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2013.
- . *Pęknięty monolit. Konteksty polskiego kina socrealistycznego*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2005.

- . *Zapomniani bohaterowie. O bohaterach filmowych polskiego socrealizmu*, Warsaw: TRIO, 2000.
- Zwierzchowski, Piotr, Daria Mazur, and Mariusz Guzek, eds. *Kino polskie wobec II wojny światowej*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2011.
- Żytomirski, Eugeniusz. "Scena i ekran w kręgu Oświęcimia." *Film 7* (1948): 8–9.
- Żywulska, Krystyna. *I Came Back*. Translated by Krystyna Cenkalska. New York: Roy Publishers, 1951. First published as *Przeżyłam Oświęcim* (Warsaw: Spółdzielnia Wydawnicza "Wiedza," 1946).
- . "Nareszcie film." *Odrodzenie* 12 (21 March 1948): 8. First published in *Wolni Ludzie* (13 March 1948).

OTHER SOURCES

Polish newsreel (Polska Kronika Filmowa, PKF) about *The Last Stage*:

PKF 15/1948 (film's premiere in Warsaw)

PKF 33/1948 (award at Karlovy Vary IFF)

PKF 47/1948 (film's premiere in France)

DOCUMENTARY FILMS ABOUT WANDA JAKUBOWSKA (BIOGRAPHY, INTERVIEWS)

I Am a Grandmother of Polish Cinema (Jestem babką polskiego kina). Tomasz Rudomino, 1997. TVP Historia, 39'.

Kino, kino, kino. Andrzej Czekalski, 1994. TVP 1, 54'.

Notation: Wanda Jakubowska (Notacja—Wanda Jakubowska). Andrzej Czekalski, 1993. TVP 1, 306'.